

Hoe Hippocrates-proof is

Jan Pronk?

In het kader van 65 jaar Nederlandse OS een extra lang interview met Jan Pronk. Marc Broere en Ellen Mangnus leggen de emeritus hoogleraar, oud-minister voor Ontwikkelingssamenwerking en Vice Versa-columnist de dokterseed van Hippocrates voor. 'Een belangrijke competentie vind ik, zeker in het kader van ontwikkelingswerk, dat je niet moet denken dat je het beter weet dan de ander.'

tekst **Marc Broere en Ellen Mangnus**

We ontmoeten Jan Pronk op het Institute of Social Studies, waaraan hij als emeritus hoogleraar is verbonden. De kamer die hij deelt met Hans Opschoor, oud-rector van het Instituut, ademt een sterk werkethos uit. Weinig decoratie aan de wand en een keurig opgeruimd bureau. Er is niet veel interviewtalent voor nodig om Pronks inzichten los te krijgen. Twee uur lang voorziet hij ons bijna onafgebroken van een inspirerend college. Over de geschiedenis van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid, maar ook bijvoorbeeld over de veldpraktijk in Soedan. Moeiteloos legt hij verbanden tussen actualiteit en gebeurtenissen in het verleden. De feiten die hij daarbij oprakelt getuigen van veel ervaring en een enorm institutioneel geheugen.

Wanneer we hem vragen waar hij aan denkt bij '65 jaar ontwikkelingssamenwerking', glimlacht de oud-bewindsman. 'Dat is de pensioenge-rechtigde leeftijd.' Vervolgens steekt hij van wal: 'Als je zestig jaar bestaat, besta je twee politieke generaties. Dan is reflectie met het oog op herziening en heroriëntering uitermate gewettigd en noodzakelijk. Over de balans van 65 jaar ontwikkelingssamenwerking ben ik eigenlijk heel positief. Na een aantal wereldcatastrofes moest er een systeem komen om problemen te adresseren. Dat werden de Verenigde Naties, met een waardesysteem, een instrumentensysteem en besluitvormingsmechanismen. Tot die tijd stond bijvoorbeeld nergens in het internationaal recht vast dat het verboden was om een ander land aan te vallen. Toen de VN werden opgericht moesten we concluderen dat we zelf al die landen in het Zuiden hadden aangevallen. Een proces van dekolonialisering was het gevolg. Juridische soeve-

reiniteit moet natuurlijk worden opgevolgd door economische versterking en staatsvorming. Deze nieuwe onafhankelijke landen moesten daarbij geholpen worden, ook omwille van de stabiliteit van het wereldsysteem. En dat werd ontwikkelingssamenwerking. Je kunt ontwikkelingssamenwerking niet los zien van dekolonisatie. We werken samen om te voorkomen dat we wederom in een wereldbrand terecht komen. Als je praat over 65 jaar, zul je dus ook dat systeem echt helemaal moeten doorlichten. Dat is net zo belangrijk, of nog belangrijker, dan het doorlichten van de Nederlandse ontwikkelingshulp.'

Als we opmerken dat veel mensen tegenwoordig zeggen dat ontwikkelingssamenwerking een verouderd concept is, reageert Pronk fel en vol overtuiging van het tegendeel. 'Het is 65 jaar oud. Als je het zou doen op de manier waarop het toen gestart is, zou het inderdaad verouderd zijn. Maar wat is verouderd? En wanneer begon die veroudering dan? Ik vind juist dat er binnen de ontwikkelingssamenwerking voortdurend een proces van verjonging en vernieuwing aan de gang is geweest. Daar kunnen mensen best trots op zijn. Verjonging en vernieuwing die samenhangen met inzichten in veranderende omstandigheden in de wereldeconomie. Al die mensen die nu zeggen dat er handel moet komen in plaats van ontwikkelingssamenwerking, kennen de geschiedenis helemaal niet. Natuurlijk moet je handelen, maar dat hebben we altijd gedaan. En om wat voor handel gaat het dan? Handel binnen het huidige kapitalistische systeem leidt niet alleen maar tot groei maar ook tot substitutie van arbeid en tot afsluiting van mensen die onvoldoende toegang hebben tot onderwijs, die onvoldoende koopkracht hebben om te consumeren en steeds verder worden gemarginali-

'Politici
en managers
zijn pionnen in
de handen van
economische
machten
geworden'

seerd. Het zijn bakerpraatjes dat handel de ontwikkelingssamenwerking moet vervangen.'

Zelf wordt Pronk, net als een aantal andere criticasters van het huidige ontwikkelingsbeleid, door de huidige minister Liliane Ploumen weggezet als 'ouderwets'. In een interview met *de Volkskrant* zei Ploumen letterlijk dat je Pronk 'in zijn tijd' moet zien. Pronk wil er niet te veel woorden aan vuilmaken. 'Ik vind het domme opmerkingen. Mijn tijd is nu. Ik hou me bezig met Irak, met Soedan, met de post-Millenniumdoelen, met de internationale klimaatproblematiek. Is dat allemaal van de jaren veertig? Met dit soort opmerkingen probeer je een ander weg te zetten zonder dat je op de inhoud van een argumentatie ingaat. Ik ken het verleden en ik heb bijgedragen aan voortdurende hervormingen en vernieuwing op talloze terreinen.'

Tijd om Pronk de geloftes uit de Eed van Hippocrates voor te leggen.

Ik sta ten dienste van mijn medemens

'Dit is geen stelling maar een opdracht. Ik geloof in een inclusieve samenleving. Mensen zijn niet gelijk, maar hebben wel allemaal gelijke rechten. We hebben gelijke rechten op wat schaars is in de wereld: de grond en de lucht bijvoorbeeld zijn schaars. De een heeft daar niet meer recht op dan de ander, waar die ook geboren is, en uit welk milieu of welke cultuur hij ook komt. Dat idee drijft mij nog steeds. Vanuit deze waarden heb ik er bewust voor gekozen om mijn hele leven te gaan werken in de publieke sector en me daar bezig te houden met de internationale problemen in de wereld, zoals armoede.'

Ik draag respect voor mijn leermeester

'In de jaren vijftig begon ik met doordenken hoe de samenleving op bepaalde waarden moest worden geschroeid. Ethiek heeft te maken met een samenleving die op een andere manier georganiseerd is dan alleen maar via het recht van de sterkste. Nadat ik me op verschillende studies georiënteerd had, koos ik ervoor om economie te gaan studeren aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Dat was zo boeiend, in de eerste week was ik al helemaal verkocht! Met 600 man in een grote zaal kregen we college van de absolute top. Jan Tinbergen was toen al een bekende econoom, maar had nog niet de Nobelprijs gewonnen. Door de manier waarop hij college gaf, begreep je de lesstof altijd. Tinbergen is altijd

zeer geïnteresseerd geweest in de grote sociale vraagstukken over het tegengaan van armoede, ongelijkheid en werkloosheid. Als econometrist heeft hij zich zijn hele leven daarmee beziggehouden. Wat ik ook bijzonder vind aan Tinbergen is dat hij altijd is blijven werken. Hij bleef schrijven en publiceren tot aan zijn dood; hij hield zijn geest scherp [Tinbergen overleed in 1994 op 91-jarige leeftijd, MB en EM]. Continu heeft hij nieuwe terreinen geopend, vanaf de jaren dertig tot de jaren tachtig.

Na mijn studie vroeg Tinbergen of ik wilde komen werken in zijn team. Puur toeval. Ik ben toen zes jaar medewerker bij hem geweest. Er waren econometristen uit het team die beter waren dan ik, maar ik was veel beter in het praten en schrijven en de boer op gaan. Ik kreeg ontzettend veel uitnodigingen om te komen spreken. Toen klopte de PvdA aan: zij hadden voor de verkiezingen een specialist op het terrein van ontwikkelingssamenwerking nodig. De PvdA had 39 zetels in het parlement en won er vier bij in de verkiezingen. Ik stond op plaats 43. Dus weer toeval. Zo werd ik woordvoerder ontwikkelingsamenwerking.

Geleidelijk aan besloot ik toen dat ik nooit meer weg wilde van dit beleidsterrein. Twee jaar later kwam de PvdA in het kabinet en hadden ze mij als minister nodig omdat ik in de partij de Nieuw Links-stroming vertegenwoordigde [een vernieuwingsbeweging binnen de PvdA die onder meer voor verhoging van ontwikkelingshulp en nivellering van de inkomens in Nederland pleitte, MB en EM]. Het zou de post van minister van Volkshuisvesting moeten worden, maar ik wist niets van volkshuisvesting. Tot mijn verrassing kreeg ik de vraag: "Zou u minister voor ontwikkelingssamenwerking willen worden?" Nou, dat was een zucht van verlichting! Van dat beleidsterrein wist ik wél alles af. Ook hier dus weer toeval.

Zo kwam ik in het kabinet-Den Uyl terecht. Vanaf het moment dat ik in de Tweede Kamer kwam, raakte ik zeer onder de indruk van Den Uyl. Hij heeft me veel geleerd en was in zekere zin precies het tegenovergestelde van Tinbergen. Tinbergen ging meer van de theorie uit, Den Uyl juist van de praktijk. Toen was de cirkel voor mij rond.

Of ik nu zelf een leermeester ben? Ik geef in ieder geval veel college en masterclasses aan jonge mensen. Wat ik graag wil overbrengen is niet zozeer mijn kennis en ervaring, maar *kritisch denken*. Er is zo veel mainstream denken in Nederland. Neem een onderwerp als handel: vaak doen woorden en begrippen mensen direct al iets concluderen. Ze stellen zich niet meer de vraag naar de framing en naar de feitelijke betekenis van begrippen. Meninge worden vaak op de automatische piloot gevormd omdat men het een of het ander over het algemeen zo vindt. Ik probeer mensen duidelijk te maken dat als je het over iets hebt, je terug moet gaan naar het wezen van het

concept, naar het wezen van de theorie. En dan ontwikkel je een denksysteem dat je altijd kunt hanteren bij de aanpak van vragen. Leer vragen stellen in plaats van antwoorden al direct te formuleren.

Ik vind het ook heel belangrijk om contact te hebben met mensen van die nieuwe generatie. Dat ze bereid zijn naar me te luisteren vind ik ook verrijkend voor mezelf. De twintigers denken op een heel andere manier over de zeventigers dan de veertigers. Dat valt mij op, overal. Je ziet dat ook bij oud-politici als Lubbers, Van Agt en talloze anderen. Ze zijn voor jongeren kennelijk de moeite waard om mee in contact te treden en naar te luisteren. Dat vind ik prettig. De mensen die mijn generatie wegzetten, dat zijn de veertigers en begin vijftigers.

Ik probeer dat wel eens te verklaren en denk dat het te maken heeft met het opgroeien in een ander onderwijssysteem. In de jaren zestig en zeventig waren begrippen als participatie en democratie heel belangrijk binnen het onderwijs. Er heerste een mentaliteit van laat alle bloemen maar bloeien. Na 1980 kwam daar een reactie op en dat was de *no-nonsense*-mentaliteit. Alles mag, maar het moet wel efficiënt. De mensen die toen zijn opgeleid, zijn nu aan de macht. Dat is de generatie van Mark Rutte en Wouter Bos. Al die *business schools*, al die topscholen, hebben hetzelfde waardesysteem. Je leert niet meer over geschiedenis, je leert niet meer over de filosofie van de maatschappij. Het huidige waardesysteem is een modellering geworden van mensen naar de waarden van de markt. Mensen verkondigen dingen waarvan het macht- en marktsysteem graag wil dat ze die verkondigen. Politici en ma-

Jan Pronk in zijn woning
in Den Haag

nagers zijn in wezen een soort pionnen in de handen van economische machten geworden. Hoe verklaar je anders dat volledige gebrek aan bereidheid en inzicht van bankiers die gewoon doorgaan op de manier waarop ze dat altijd hebben gedaan en op geen enkele manier willen luisteren? Hoe verklaar je anders de houding van al die omhooggevallen kerels in die woningcorporaties die nog steeds zeggen dat ze het allemaal goed gedaan hebben? Zijn deze mensen nou gestoord? Nee, helemaal niet. Ze denken volgens het denksysteem dat hen is aangereikt in de samenleving.

Dus heb je kritische denkers nodig. En dat is leuk met twintigers, want daar vind ik veel meer mensen die niet automatisch hetzelfde denken als ze in dat systeem aangereikt krijgen. Ze zijn meer open, nieuwsgierig en kijken over de grens. Die twintigers hebben vaak al zo ontzettend veel gedaan. Ze zijn veel kosmopolitischer dan ik op die leeftijd was. Al die energie, initiatiefrijke en openheid: daar heb ik veel bewondering voor.'

Ik voer geen handelingen uit die niet tot mijn competentie behoren

'Een politicus moet zich naar mijn mening met alles bezighouden. Als minister van Ontwikkelingssamenwerking praatte ik in de ministerraad over alle onderwerpen mee. Ontwikkeling heeft met alle beleidsterreinen te maken, zei ik dan. Dat werd me wel eens kwalijk genomen door an-

dere ministers. Maar ik vind eigenlijk dat iedere politicus dat hoort te doen, over alles meepraten. Politici die zich alleen maar bezighouden met hun eigen specialisme zijn geen goede volksvertegenwoordigers. Natuurlijk weet je van sommige onderwerpen meer af dan van andere. Daarom moet je je competenties continu verder ontwikkelen en geïnteresseerd en nieuwsgierig blijven in nieuwe onderwerpen. En vooral ook luisteren naar anderen.

Een belangrijke competentie vind ik ook – zeker in het kader van ontwikkelingswerk – dat je niet moet denken dat je het beter weet dan de ander. In 2004 kwam ik als speciaal gezant van de Verenigde Naties in Soedan terecht. Er kwamen continu namens de VN mensen binnen in hoofdstad Khartoum. We hadden alleen al 10.000 militairen. De nieuwkomers kregen allemaal een cursus van een week, een briefing. Als ik in Khartoum was, vond ik het altijd belangrijk om de mensen zelf ook een ochtend toe te spreken. Ik hield hen dan altijd voor dat we hier met z'n allen zijn als niet-Soedanezen. "We denken dat we het beter weten, maar we weten het niet beter", zei ik dan. "We weten het minder goed dan alle Soedanezen zelf. Het is hun samenleving, hun toekomst, hun conflict. Alles is van hun. Wij komen langs, we zijn gasten." Dit lijkt zo'n vanzelfsprekende opmerking, maar toch komen mensen vaak naar een land toe met de gedachte van dat ze het beter weten dan de lokale bevolking.

Jullie vragen me naar de competentie van de Nederlandse ontwikkelingssector. Ik denk dat de Nederlandse ontwikkelingssector professioneel gezien heel competent is. Dat waren ze vroeger

al en dat zijn ze nog steeds. Dan heb ik het vooral over de uitvoering van de activiteiten in het veld. Mensen die kritiek hebben op de kwaliteit van het werk van Nederlandse ngo's weten vaak niet waar ze het over hebben. Wat ik wel betreurt is dat de meeste ontwikkelingsorganisaties nog maar zo weinig maatschappelijk kritisch zijn of durven te zijn. Het maatschappelijke debat is afgenomen. Eigenlijk doen ontwikkelingsorganisaties niet meer mee aan het maatschappelijke debat in Nederland. Dat vind ik jammer.

Wat ik ook jammer vind is dat de grote organisaties de neiging hebben om zich soms wat neerbuigend over particuliere hulpinitiatieven van Nederlandse burgers uit te laten. Juist bij die particuliere initiatieven zie ik dat er iets van ethiek in leeft; een enorme bereidheid en solidariteit die ik heel belangrijk vind. Bovendien zijn ze vaak verrekke professioneel. Ze zijn vaak gebouwd rondom iemand die in het gebied waar de stichting actief is heeft gewerkt en gewoond, zoals een arts of voormalig ontwikkelingswerker. Ook de manier waarop deze particuliere initiatieven mensen in hun omgeving weten te mobiliseren getuigt van enorme deskundigheid. Grotere ngo's zijn dit vermogen vaak kwijtgeraakt.'

Ik stel de doelgroep centraal

'Bij deze gelofte denk ik meteen aan artsen in noodsituaties. Tijdens de burgeroorlog in Joegoslavië was ik minister voor Ontwikkelingssamen-

'Een goede ontwikkelingswerker is een combinatie van een goede journalist en een goede reisleader'

werking in het eerste Paarse kabinet. Op weg naar de stad Mostar kwamen we in hevige bombardementen terecht. Aan het einde van de avond bereikten we het ziekenhuis van Mostar. Het was donker en er werden continu mensen binnengebracht. Ze lagen op de trappen en er was geen plek meer. Overal zag je bloed. En die artsen maar gewoon doorwerken. Ze deden alles wat ze konden. Ik heb dat zo vaak gezien: artsen bij geweldsituaties of bijvoorbeeld bij overstromingen in Bangladesh. Bij deze mensen zit die eed van Hippocrates in de genen.

Ik moet nu ook denken aan artsen die bezig waren met verkrachte vrouwen in Oost-Congo. Naast dat ze medische hulp gaven, waren ze met gevaar voor eigen leven bezig om dit probleem aan de kaak te stellen en er bekendheid voor te vragen. Dat vind ik helemaal de ideale houding. Zo iets hoor je denk ik als ontwikkelingswerker ook te doen. Je hoort grenzen op te zoeken en die soms te overschrijden. Ook als politicus moet je, vind ik, iedere keer weer die grens opnieuw beproeven en bereid zijn om op je lazer te krijgen omdat je die basisvragen stelt.

Voor mij was het altijd ontzettend belangrijk om naar noodsituaties toe te gaan. Ik wilde er zijn, ik wilde luisteren. Na de genocide ben ik naar Rwanda gegaan. Ik heb het gezien en geroepen. Voor mijn gevoel kon ik door er te zijn geweest ook betere politieke beslissingen nemen en beter mijn nek uitsteken. Toen Srebrenica viel heb ik de dag erna tegen premier Kok gezegd dat ik er naartoe wilde. Toen ben ik er naartoe gevlogen en wist ik meteen wat er gebeurde. Je gaat praten met de vrouwen. Waar zijn jullie mannen, waar zijn jullie zonen? Dat weet men dan allemaal niet. Dit is genocide, zei ik. Sommige politici schrokken daar enorm van en waren woedend dat ik dat zei. Je moet bereid zijn risico's te ne-

men en uitgaan van de doelgroep, van die onderkant. Je moet er continu naartoe gaan en luisteren. Je moet gewoon continu de juiste vragen stellen.

Eigenlijk ben je een onderzoeksjournalist die echt de waarheid, de feiten, en de samenhang naar boven wil krijgen. Het is een kwestie van doorvragen en dezelfde vraag iedere keer weer opnieuw stellen aan een ander. Dus de journalistieke benadering. Ontwikkelingsdeskundigen kunnen heel veel leren van goede, professionele journalisten.

Datzelfde geldt overigens voor reisleaders. Ik ben toen ik jong was een tijdje reisleader geweest. Omdat ik kon putten uit deze ervaring, ging het leiden van internationale onderhandelingen mij op een gegeven moment goed af [Pronk was in de jaren zeventig initiatiefnemer van internationale onderhandelingen over een nieuwe economische orde, en bereikte als voorzitter van de Klimaattop in 2001 een akkoord voor een internationaal klimaatverdrag, MB en EM]. Als reisleader ga je terug naar de kern. Je moet namelijk weten waar iedereen is: het is jouw groep en je wilt die mensen weer op hun bestemming terugbrengen. Ook moet een reisleader altijd goed aanvoelen of de tevredenheid in een groep achteruit of vooruit gaat. Je moet weten waar iedereen is en met wie iedereen contact heeft. Voor jouw functioneren als reisleader is dat van het grootste belang. Toen ik reisleader was stond ik altijd als eerste op en ging ik als laatste naar bed. Ook een leider van onderhandelingen moet weten waar alle partijen zijn, met wie ze contact hebben, wat ze denken en wat ze zeggen. Dat is de reisleader-approach. Kortom, een goede ontwikkelingswerker is een combinatie van een goede journalist en een goede reisleader.' ■

Geboortedatum: 16 maart 1940

Geboorteland: Nederland

Huidige woonplaats: Den Haag

Opleiding: Economie

Werkervaring: Lid van de Tweede Kamer (1971-1973 en 1986-1989); minister voor Ontwikkelingssamenwerking (1973-1977, 1989-1998), adjunct-secretaris-generaal UNCTAD (1980-1985), minister van VROM (1998-2002), Speciaal VN-gezant voor duurzame ontwikkeling (2001-2003), Speciaal VN-gezant in Soedan (2004-2006), professor Theory and Practice of International Development aan het Institute of Social Studies in Den Haag (2007-2011), voorzitter Society for International Development (2008-2011)

PASPOORT